

ה'תש"ז א. ת. א. מ.

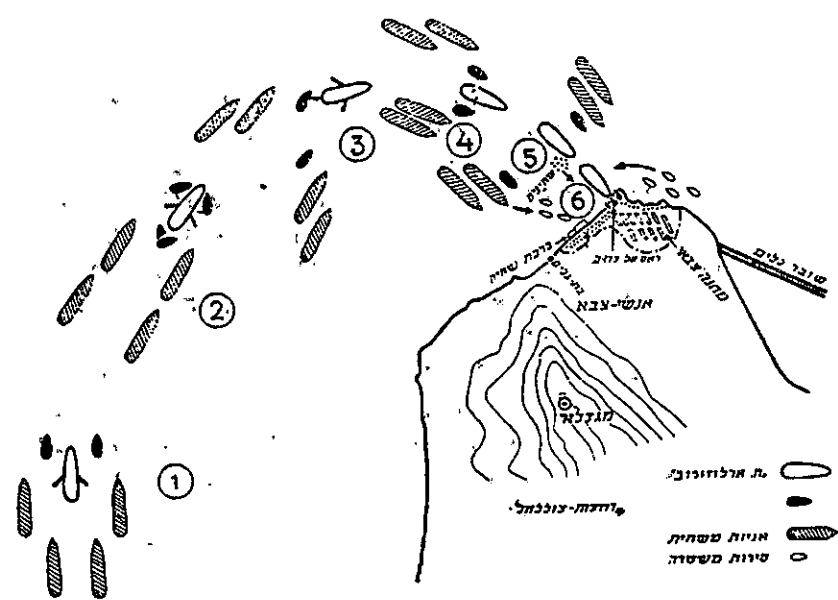
פרק עשירי

"תיאודור הרצל"

אור ליום שני, 14 באפריל 1947, חזרה המשחתת "צ'רטי" ("Charity") לנמל חיפה ממשימת הסיוע השגרתי שלה והורידה לחוף 16 מעפילים פצועים, בולם פצועי ירי. הם היו רק חלק מהנפגעים באוניית המעפילים "תיאודור הרצל", שהותקפה כמה שעות קודם לכן על-ידי משחתות הצי הבריטי מול חוף תל-אביב. האנוניה עצמה עדיין נגדרה באיטיות בלב-ים על-ידי המשחתת שלכדה אותה, כשמנועיה משותקים וההגה שלה מתויק ויצא מבלל פעולה. בינתיים הספיקו כבה השלטונות להודיע בהודעה רשמית על תפיסתה. אך שלא ברגיל, לא מסרו באלה נסיבות. נתפסה, ושותרך כדי ההשתלטות עליה היו כה נפגעים רבים, ביניהם קורבנות בנפש. מפי הרופא היהודי שהגיע עם הפצועים נודע לאנשי המוסד בחוף כי באוניה נותרו שני מעפילים הרוגים ופצועים נוספים. הוא גם מסר-להם את הפרטים הראשונים על שהתרחש באוניה בעת המאבק עליה והוסיף, ששרר בה סדר ומשמעת ובי הפיקוד היה למופת!

ריבוי המעפילים שנפגעו מירות החיילים היכה בתדהמה את אנשי המוסד לעלייה ב' שבחוף, ועוד לפני שנודעו להם הפרטים המלאים על הנסיבות בהם נהרגו ונפצעו המעפילים, מיהרו להודיע על כך לדוד לבך-גוריון ולראש המחלקה המדינית כירושלים גולדה מאירסון (מאיר) - והוסיפו, שהיתה באן פרובוקציה שגבלה ברצח בכוונה תחילה ואין לעבור על כך לסדר היום².

כבר בהתנגשויות קודמות בין מעפילים לחיילים בספינות, למשל כ"פלמ"ח, ב"כנסת ישראל" וב"לנגב", היו כבר קורבנות בנפש, מלבד פצועים רבים, בכל זאת מה שקרה בעת לכידתה של "תיאודור הרצל", היה חסר תקדים. בעיקר מחמת מספר הנפגעים והדרך שבה נפגעו.

ששת השלבים בדריפת אוניות הצי אחרי "ת. ארלוזורוב"

- 1. 0630 — ברחק של כ-13 מיל מהחוף.
- 2. 0730 — 0830 — 7-8 מיל מהחוף — נסיונות אניות הצי להעלות מלחים על סיפון "ארלוזורוב", התזת מינ.
- 3. 0900 (בערך) קבוצה כבת 12 מלחים עלתה והשתלטה על הירכתיים. אך נלכדה אח"כ וחלק מהמלחים הוטלו הימה.
- 4. 0930 — מרחק של 2-1 מיל. אניות הצי שברו את שני המצופים וכ-50-40 מלחים עלו על הסיפון.
- 5. 0945 — הירכתיים והמרכז נכבשו. אך האניה ממשיכה בורכה לכיוון בת-גלים. קבוצת מעפילים מנסה להגיע לחוף כשחיה.
- 6. 1000 — כבוש הגשר והספינה כולה. הספינה עלתה על שרטון (כ-50 מטר מהחוף). פתיחת "ברזי-הספיקה". המים חוזרים לספינה. נסיונות בלתי-מוצלחים של אנשי הצי להוציא את הספינה ע"י סירות-גור.

שלבים אחרונים בדריפת אוניות הצי אחרי "חיים ארלוזורוב"

(לפי החוברת ספינת המרי, מערכות, 1947)

תקרית זו הראתה בכירור על הסלמה במלחמתם של הבריטים בהעפלה, וכך גם פורש הדבר בשעתו בישוב.³

"תיאודור הרצל", "Guardian" בשמה המקורי, נמנית על האוניות הגדולות במערכת ההעפלה של שנת תש"ז. היא היתה אוניית ברזל ישנה, מונעת בפחם, בת כ-1,780 טונות, שנבנתה בתחילת המאה, שבמקורה שימשה להנחת כבלים תת-ימיים. אחרי שנרכשה על-ידי המוסד לעלייה ב' נעשתה בה עבודה יסודית וממושכת כדי להכשירה להסעת מעפילים. בגלל גודלה היחסי, התכוונו להעלות עליה יותר משלושת אלפים איש. על-פי התוכנית המקורית עמד החלק הארי של המעפילים לעלות עליה בצרפת, ובאיטליה יעלו שאר המעפילים והיא תפליג ארצה.

צוות המלווים הארצישראלי באוניה זו, נוסף לצוות המקצועי של המלחים הספרדים, היה גדול יחסית: שבעה אנשים. למפקד האוניה מונה מרדכי (מוקה) לימון, מי שלימים היה מפקד חיל הים, ומאנשי הפל"ם המעטים שרכשו את הכשרתם וניסיונם הימי בימי שירותם בצי הבריטי בזמן המלחמה. אחרי שהשתחרר הצטרף לשירות ההעפלה, ו"תיאודור הרצל" היתה אוניית המעפילים הראשונה מתוך השלוש שעליהן פיקד באותה שנה. סייעו לו בפיקוד בהפלגה זו אנשי הפל"ם, אריה וייצמן, צלאל פלדמן, חיים ויינשלבונים (רימון), יהושע הלוי ושני "הגדעונים" (אלחוטאים) נחמן בורשטיין, ווילי רייטר.⁴ מלבדם התלוו למסע כמה עיתונאים, ובראשם משה פדלמן (מויש), איש המוסד בעל אזרחות בריטית, שכתב בכמה עיתונים כארץ ובחוץ-לארץ, ביניהם בשבועון האנגלי המצויר רב-התפוצה "Illustrated". בכתבותיו עשה לרכישת דעת קהל אוהדת בעולם לעניין ההעפלה. "מויש" עשה את הדרך עם מעפילי "תיאודור הרצל" כאחד מהם, על מנת לסקר לאחד מכן את מסעם בעיתון וגם כדי לכתוב על החיים במחנות הגירוש בקפריסין.⁵

ב-1 באפריל 1947, עלו לאוניה בנמל קט שבדרום צרפת 2,641 מעפילים, שהגיעו למקום במספר שיירות לאור היום, בפיקוח המשטרה הצרפתית, כביכול עומדים הם לצאת לדרום אמריקה. חלק מהמעפילים הגיעו ממחנות העקורים בגרמניה, ולפני שהגיעו לאוניה עברו הכנה של כמה ימים לקראת המסע במחנות ההעפלה בדרום צרפת. חלק אחר, שלפי המטען שהיה עמו נראה "אמיד" יותר, הגיע ישר ממחנות הפליטים

בפלגיה. רוב המעפילים באוניה זו היו יוצאי פולין, מיעוטם יוצאי הונגריה וארצות אחרות.

מבחינת גילם הממוצע של הנוסעים היתה זאת אוניה צעירה מאוד. רובם היו בשנות העשרים, מהם כשליש בחורות. רובם היו מאורגנים בתנועות-נוער. היתה באוניה קבוצה גדולה, כ-500 ויותר, יתנמים בגלל 16-19. כמו כן עלו באוניה זו מעל ל-40 נשים הרות, 60 תינוקות מגיל חודש עד שנה וכ-40 קשישים מעל גיל 6.50.

אף-על-פי שהאוניה הפליגה באביב במזג-אוויר נוח ובים רוגע לא האירה לה הדרך פנים. תקלותיה המרובות והחמורות התגלו כבר למן היום הראשון של הנסיעה, ואנשי הצוות שהופקדו על הובלתה היו טרודים-כל הדרך כמאמצים לתקנם: התברר שהאוניה איטית בהרבה משהעריכו תחילה, ובקושי הגיעה לחמישה קשר, דבר שהכפיל כמעט את זמן הנסיעה מעל למתוכנן. מערכת האיורור, שהושקעה בה עבודה רבה לא פעלה כמעט במשך כל הנסיעה מחמת קלקל במנוע הדיזל. כל הניסיונות לתקן אותו בדרך עלו בתוהו: התקלה חמוהה אחרת היתה במערכת אספקת מי השתייה. המים אוחסנו בתחתית האוניה על מנת לתרום ליציבותה במהלך שיוטה: אולם, כשהחלו להשתמש כהם החלה האוניה לנטות על צדה: כתוצאה מהתקלות שטה האוניה באיטיות כל הדרך כשהיא נוטה על צדה. בין 12 ל-20 מעלות, ומי השתייה המתוקים הופכים יותר ויותר לטפלים ומלוחים. בשלב מסוים נאלצו להשתמש במי ים כדי להעלות קיטור בדוודיה. דבר זה והפחם הגרוע הורידו את מהירותה עוד יותר. תקלות היו גם במערכת הקשר. למעשה שטה האוניה את רוב הדרך ללא קשר, ושולחיה לא ידעו היכן הגא; ומה-קורה עמה: בגלל התקלות, הצפיפות, והמתנק בבטן האוניה נאלצו המלווים, כבר ביום הראשון להפלגה, לפתוח את המתסן שיועד למעפילים מאיטליה כדי לשכנעו את האמהות עם התינוקות והנשים ההרות. בשל כך התליטו המלווים לסטנות מהתוכנית המקובלת ולא להיכנס לאיטליה ליטול מעפילים נוספים, ולהמשיך ישר ארצה.⁷

מחמת התקלות במערכת הקשר לא ידע איש במוסד לעלייה ב', לא בצרפת ולא בארץ, על השינוי במסלול הפלגתה. אי-ה ידיעה גרמה לדאגה רבה, כיוון שמדובר היה לא בספינה קטנה; אלא באוניית ברזל גדולה שעברה שיפוצים והפליגה בעונה נוחה ועליה צוות מלחים ומלווים מיומן.

רק כ־12 באפריל, ביום ההפלגה השנים־עשר, כשהאונייה כבר היתה קרובה לארץ הוקם לראשונה הקשר בין האונייה למטה המוסד שבחוף.⁸ אף־על־פי־כן, ולמרות התקלות הרבות: המחנק, הצפיפות ומחלת הים של רבים מהנוסעים, היה המוראל באונייה גבוה. מיד עם צאת האונייה לים הפתוח, אסף הפיקוד את ראשי התנועות מקרב המעפילים וחילק ביניהם את התפקידים לניהול השוטף של שגרת החיים באונייה. המעפילים התנהגו בצורה ממושמעת, צייתו להוראות ולא הערימו קשיים: בשל המחנק בכטן האונייה היה הכרח להוציא רבים לסיפון, ושהותם עליו עלולה היתה לזהות את האונייה מרחוק. על כן תירגלו מיד את האנשים בפניו מהיר של הסיפון. על רמת המשמעת ניתן ללמוד מהעובדה, שכבר בתרגול השני, כשהתגלתה אונייה באופק, פיגרו האנשים את הסיפון תוך 15 דקות וזאת למרות הדחוק הרב עליו.⁹

ביום התשיעי להפלגה, כשהאונייה הגיעה לאזור האי־כרתים, החליט מוקה לימון להחמיר במשמעת ולנקוט כאמצעי זהירות, למנוע את גילוייה המוקדם. האנשים הורדו מהסיפון למחסנים, למרות המחנק בהם, והעלייה למעלה לנשום מעט אוויר צח נעשתה בקבוצות לפי תור. כ־9 באפריל בשעות הערב, כשהאונייה כבר עברה את כרתים, חלפו מעליה שני מטוסים, אך בגלל החשכה לא זוהתה. מיד לאחר מכן אותה לעברה אוניית מלחמה בריטית ושאלה לזהותה ולאן פניה מועדות. כשלב זה שטה עדיין "תיאודור הרצל" תחת דגל הונדורס, הזדהתה בשמה המקורי "Guardian", והשיבה, כי היא אוניית סוחר העושה את דרכה מאיטליה לפורט סעיד שבמצרים. אוניית המלחמה הבריטית לא חקרה ולא דרשה יותר, התרחקה ונעלמה. למחרת בערב שוב הופיעה בקרבתה אוניית מלחמה בריטית, הקיפה אותה. מספר פעמים, ונעלמה מבלי לשאול שאלות.¹⁰

המפגש עם אוניות המלחמה הבריטיות על־יד כרתים, גרם לפיקוד האונייה לחשוב כי האנגלים גילו את זהותה האמיתית. מכאן ואילך החלה באונייה ההערכות לקראת השלב האחרון של המסע. הסיכונים לחמוק מעיניהם הכולשות של הבריטים בים ובאוויר ולהנחית את האנשים בחשאי בחוף, נראו בימים ההם קלושים ביותר. כפרט שטרם הוקם קשר עם הארץ, ובידי המלווים לא היתה נקודת ציון להיכן בחוף לכוון את האונייה.

מתוך יומן ההפלגה של האונייה, אנו למדים שעיקר מעייניו של הפיקוד באונייה עתה היה להגיע ארצה בהקדם האפשרי בגלל התנאים הקשים לנוסעיה. ובמיוחד הסבל הרב של התנוקות, שכמה מהם חלו והיו עם חום גבוה.¹¹

שלושת הימים האחרונים של המסע הוקדשו לאירגון ההגנה וההתנגדות באונייה. אירגון ההתנגדות באונייה זו לא הושאר ביד המקרה וכמו ב"חיים ארלוזורוב", מפקדיה נתנו את דעתם לכך כבר בעת הכנתה להפלגה. הם דאגו לצייד אותה בכ־200 מקלות גומי ובאגרופנים, ורכשו במיוחד כ־50 מסכות גז בשביל המגינים, כדי שיוכלו לעמוד גם תחת התקפה של גז מדמיע מול החיילים שיבואו להשתלט על האונייה.¹² אירגון הגנת האונייה היה על־פי המתכונת והתרגולת הרגילים, שהיו מקובלים עד אז: חלוקת הכוחות לגזרות והצבת מכשולים בפני התוקפים. אחרי הצכת האנשים לעמדות נערך תמרון והאונייה נכנסה לציפייה דרוכה לקראת היירוט הצפוי.

מפקדי האונייה היו משוכנעים שהבריטים כבר גילו אותה ויומיים לפני שגורטה קבעו על גשר הפיקוד את השלט עם שמה החדש, בעברית ובאנגלית: "אוניית ההגנה תיאודור הרצל", והניפו את הדגל העברי על ראש המורן. צעד סמלי זה נהוג היה לעשותו רק אחרי שכבר גורטו על ידי משחתות הצי הבריטי סמוך לחופי הארץ, ושוב לא היה טעם בהעמדת פנים. כמו כן הוכנו שתי סיסמאות גדולות שנפרשו מעל האונייה.

באחת נכתב באנגלית: "הגרמנים הכריתו את משפחותינו ובתינו אל תכריתו את תקוותנו". ואילו בשנייה נכתב בעברית: "אנו עולים לביתנו ארץ־ישראל".¹³

בחצות; אור ל־12 באפריל, כשהאונייה היתה כמאה מייל מהארץ הוקם סוף סוף הקשר הראשון בין האונייה לחוף. באותה שעה היתה בלב ים בדרכה לארץ עוד ספינת מעפילים והיא "שאר־ישוב", שיצאה מאיטליה שבוע אחרי צאתה של "תיאודור הרצל" מצרפת, ועליה 768 איש. המרחק בין שתיהן היה כמה ימי הפלגה. הואיל והסיכונים לפרוץ את הסגר הבריטי היו אפסיים בימים ההם, במיוחד באוניות גדולות יחסית, רצו אנשי המוסד בארץ לחסוך לפחות את הספינה הקטנה. על כן הורו ל"תיאודור הרצל" לחזור ללב ים ולחכות ל"שאר־ישוב" יומיים שלושה על־מנת לקלוט לתוכה את נוסעיה. מ"תיאודור הרצל" השיבו שאין כל

אפשרות להשתהות יותר בים בגלל התנאים הקשים בה. מהחוף ניסו בכל זאת ללחוץ ולשכנע את הפיקוד לעכב עד כמה שאפשר את האוניה בלב ים ולא להתקרב לחוף, אך התשובה מהאוניה היתה שלילית ומנומקת: "תינוקות תולים קשה, אין איורור, נשים הדות הפילו, אין די מים". בלית ברירה ניתנה לאוניה הוראה להגיע לחוף בלילה שלמחרת, ה־13 באפריל.¹⁴

בגלל האיחור בהקמת הקשר עם האוניה, לא הצליחו אנשי המוסד בארץ להתארגן ביאות לאפשרות של הורדה שקטה, אם האוניה בכל זאת תצליח להגיע בהסתר לחוף. הם הודו לה להתקדם לעבר הרצליה, ולהגיע לקראת השעה 10 בערב. כשתגיע לקרבת החוף, תמדוד את עומק המים במקום, תטיל עוגן ותתחיל בהורדת האנשים בכוחות עצמה.¹⁵

במשך כל יום המחרת והערב של 13 באפריל, התקדמה "תיאודור הרצל" לעבר יעדה בשארית כוח מנועיה, בלי שתופרע. היא לא התגלתה במשך כל אותו היום לא עליידי מטוס ולא עליידי משחתות. עם רדת החשכה שטה האוניה וקרבה לתלאביב כשאורותיה מאופלים. האנשים שעל הסיפון עמדו מתוחים ודרוכים בעמדות וצופים בעיניים כלות לעבר אורדות העיר העברית ההולכים ומתבהרים לעיניהם. בערך כשעה 8.30 בערב, הוטלה לפתע לעברה מכיוון החוף אלומות אוד מורקור המשחתת "סט. בריידס ביי" ("St. Brides Bay") שגילתה אותה. מדו"ח היירוט של מפקדה עולה, שהוא גילה את האוניה על מסך המכ"ם ממש לפני שחדרה לתחום המים הטריטוריאליים של ארץ־ישראל, ועל־פי החוק היה עליו לעצור אותה.

המשחתת "ברייידס ביי" היתה "מספר שתיים", ה"גור", בשתי המשחתות שהיו באותו ערב במשימת סיור שגרתית מול חוף תלאביב כדי למנוע חדירת אוניות מעפילים. המשחתת המובילה "היידון" ("Haydon") היתה מרוחקת באותה שעה מרחק רב מהמקום שבו התגלתה "תיאודור הרצל". מפקד "סט. בריידס ביי", דיווח מיד על גילוי האוניה וביקש מ"היידון" להצטרף אליו כדי לסייע לו בלכידתה. בינתיים עט לעבר טרפו ותוך זמן קצר התקרב אליה. "תיאודור הרצל" היתה שרויה באפלה מוחלטת, אך לאחר שהאיר עליה בזרקור, זיהה אותה בביורר כ"גארדיאן", למרות השם החדש שצויר עליה. המשחתת החלה מיד ב"טקס" היירוט, שהיה כה מובר למלווי אוניות מעפילים ושלא בא אלא

"לרכך" את האנשים לפני שיתחילו בפעולת ההשתלטות על האוניה.¹⁶ תחילה סגרה המשחתת על האוניה ובאמצעות הרמקול פנתה למנהיגיה וקראה להם להזדהות, כדי שאפשר יהיה לנהל עמם משאומתן. בשלא נענתה, פנה מפקדה ישירות לכלל ציבור המעפילים והודיע להם, שבמפקד אוניית מלחמה בריטית מתפקידו לעצור את אונייתם בהתאם לחוק הבינלאומי, אם תיבנס למים הטריטוריאליים של פלשתינה וכי הוא מבקש מהם לא להתנגד לעליית אנשיו על סיפונה. והיה ולא יצייתו ויתנגדו, יהיה זה תפקידו המצער להפעיל כוח ולהשתמש במידת הצורך בעשן כדי להגן על אנשיו בעלייתם לספינה. על אזהרה זאת חזר מספר פעמים, כשדבריו מתורגמים גם לצרפתית ולגרמנית. כשלא נענה, ביקש שוב לדבר עם המנהיגים כדי להיות בטוח שדבריו הובנו, אך לשווא. הוא זיהה על גשר הפיקוד בתריסר אנשים בלבוש מסודר, שנראו לו כמנהיגי האוניה, אך הם כלל לא הגיבו לפניותיו. לעומת זאת הגיבו המעפילים שעל הסיפון בשירה אדירה וקריאת סיסמאות. על־פי התנהגותם והאלות והבקבוקים שהיו בידיהם, כמו גם ערימת החפצים שהיו מרוכזים על הסיפון לרגימה הבין, שאין הם מתכוונים לציית להוראותיו.¹⁷

המשחתת תימרנה סביב "תיאודור הרצל" מנסה שוב ושוב "לרכך" את המעפילים ולהניאם מלהתנגד, בשהיא מצפה להצטרפות המשחתת המובילה "היידון", כדי להתחיל בהתקפה מתואמת. אולם שלא ברגיל, כאשר המפקדים בשטח מתליטים מתי הוא הזמן המתאים להתחיל בהתקפה, התערכ מפקד הצי שבחוף, והודה במערכת הקשר למפקד המשחתת המיירטת "סט. בריידס ביי", לתקוף את אוניית המעפילים מיד ללא שהיות ולעלות עליה על מנת לעצור אותה. השעה היתה 10.15 בערב. "היידון", שהיתה כבר בדרך למקום האירוע, היתה עדיין מרוחקת כ־10 מייל.¹⁸

עצירת אוניית מעפילים בכוח תוך כדי שיוט והשתלטות עליה על־ידי משחתת אחת בלבד, היה דבר חריג בשיטה ובנהלים המקובלים עד כה בציד אוניות מעפילים. מה עוד שבמקרה זה מדובר היה באוניה גדולה, שהיה ברור לכל שההתנגדות בה תהיה עזה. מפקד המשחתת התחיל לתקוף, כפי שנצטווה על־ידי מפקדו הבכיר מהחוף. בעודה מתמרנת לקראת עצירת האוניה ככוח, נערבו חיילי הצי על סיפונה לקראת ההסתערות. הכוח שעמד לונק על "תיאודור הרצל" מעל גבי "סט. בריידס

ביי"ה היה בגודל של מחלקה, כ־30 נחתים, בפיקודו של קצין כדרגת סגן משנה. על־פי דרי"ח מפקד המשחתת, שחובר לאחר האירוע, תוּדַרְךְ הקצין על־ידו אישית לפני הפעולה והוא הורה לו להפעיל מינימום כוח בעת ההשתלטות. יחד עם זאת הוזכרו שהוא עתיד להיתקל באונייה בקבלת פנים "חמה", וכך אומנם היה.¹⁹

כמו בתקיפת אוניות מעפילים אחרות גם באונייה זו היה גשר הפיקוד היעד הראשון לכיבוש. כדי להזניק את צוות ההשתלטות הסתערה המשחתת לעבר האונייה מכיוון הורכתיים, נצמדה אליה, תוך שהיא נתקלת כמטר של בקבוקים וחפצים שהושלכו לעברה על־ידי המעפילים שעל הסיפונים; אך בחיפוי סילונו מי ים ופצצות גז מדמיע הצליחה להעלות על הסיפון האחורי שבעה חיילים מכוח ההשתלטות בפיקודו של מפקד המחלקה. החיילים עלו תחילה על סיפון סירות ההצלה; וממנו החלו בהסתערות לעבר גשר הפיקוד. הם נתקלו בהתנגדות נמרצת ביותר של מעפילים שחסמו את דרכם. כרגע זה נאלצה המשחתת להינתק מהאונייה בשל תמרוניה ותנועת הגלים ולא הצליחה להעביר את שאר המחלקה לאוניית המעפילים. כך מצאו עצמם שבעה חיילים כלבד מסתעדים לעבר גשר הפיקוד מול המון מעפילים וזעמים מזוינים באלות ואגרופנים, וסילונו המים ופצצות הגז הנורים לעברם מהמשחתת אינם מדתיעים אותם. יתר על כן, הם אף הצליחו להשליך חזרה אל המשחתת כמה מפצצות הגז שנפלו על הסיפון והגז שתדר לחדר המכונות שלה, הפריע למלחים לתפקד.²⁰

החיילים שעלו להשתלט על "תיאודור הרצל" היו מצוידים על־פי המקובל במקרים כאלה כאלות, רימוני גז מדמיע, ותת־מקלעים. התדרוך והפקודות שקיבלו לקראת ההשתלטות אף הם היו רגילים. היה ברור שלנוכח התנגדות המעפילים יצטרכו להפעיל כוח, אך לא דובר כלל על כיבוש האונייה באש חיה. הנשק האישי, התת־מקלעים, שהיו ברשותם נועדו להגנה עצמית, ומותר היה להפעילם רק במקרים קיצוניים של סכנה לחייהם. על־פי דיווחים מאוניות אחרות עולה, שכאשר חיילים נקלעו להתנגדות עזה של המון מעפילים הם העדיפו להיכנע ולמסור את נשקם, שבדרך כלל הושלך לים, ונרתעו מפתיחה באש לתוך ההמון. אם כי היו גם מקרים בהם חיילים פתחו באש בעת הסתערותם על אוניות מעפילים, מעל ראשי האנשים, להפחדה ולהרתעה. אכן, כתוצאה מכך

נפצעו ואף נהרגו מעפילים, כמו למשל באוניות "בנסת ישראל" ו"לנגב". אך בשום מקרה לא היו כל כך הרבה נפגעים מידיות כמו באונייה זו. מה אם כן קרה כ"תיאודור הרצל", שגרם לחיילים לחרוג מן המקובל ולהשתמש באש חיה מסיביח כדי לכבוש את האונייה? על־פי הדיווחים של מפקדי המשחתות. שהיו מעורבים בלכידת האונייה וההשתלטות עליה עולה, שלמרות האזהרות נתקלו חייליהם בדרכם לסיפון ובהיותם עליו בהתנגדות נמרצת מעבר למצופה. כדוגמה מתואר באחד הדוחות, כיצד האו מהמשחתת מעפיל השוכר בקבוק בכוונה תחילה לפני שהוא עומד להטילו באחד החיילים. חייל אחר שעמד במשחתת וראה את המעשה, ירה לעבר המעפיל משליך הכקבוק. כרומה הרימונים שבידו ופצע אותו כנראה אנושות. אולם, מדיווחי קציני הצי עולה שהראשונים שפתחו באש היו החיילים שהסתערו לעבר גשר הפיקוד.

היריות הראשונות נודו תחילה לעבר האנטנה של מכשיר הקשר באונייה, כדי לשכשח את הקשר בינה לחוף. לאחר מכן פתח הקצין באש מעל ראשי המעפילים שלפניו כדי להרתיע אותם בהסתערו בראש אנשו לעבר הגשר. הם אומנם הצליחו לכבוש אותו תוך דקות ספורות, אך היו מעטים מדי כדי להשתלט על כל האונייה, והיריות הפדאיות לתוך ההמון נודו כשהגשר כבה היה בידיהם.

חיילי החלוץ נותרו מבודדים ומנותקים על הגשר במשך כחצי שעה בלי יכולת לזוז ממנו: המדרגות שקישרו בין הגשר לסיפון סולקו, והמעפילים שהגנו על הסיפון הקדמי וראו את החיילים על גשר הפיקוד לא התמהמהו והחלו להסתער לעברם. תחילה התגוננו החיילים בעזרת רימוני גז מדמיע שהיו ברשותם וכשאלה אזלו התחילו לחשוש שמא יוכהעו על־ידי ההמון, וגורלם יהיה כגודל חבריהם כ"חיים אהלוורוב", שהושלכו לים על־ידי המעפילים אחרי שהמשחתת שהנחיתה אותם ניתקה מהאונייה על־כן, לדבריהם, פתחו באש מנשקם האישי להגנה עצמית. מדיווחי מפקדיהם עולה, כי הפתיחה באש היתה בלתי מתואמת, דבר שיצר אנדרלמוסיה. תחילה ירו מעל ראשי המעפילים. לכמה חיילים נדמה היה כי המעפילים יורים לעברם ואז פתחו באש ישר לתוך ההמון.²¹ בינתיים הגיעה למקום המשחתת המובילה, "היידוף". בהתקרבה שמעה את היריות ואף דאתה קליעים עפים מהאונייה ופוגעים במים, וגם בה התעורר תחילה הרושם שהמעפילים הם שיוּרְדִים על החיילים ומונעים

השתלטותם על האוניה. גם היא התחילה להמטיר על המעפילים פצצות גז מדמיע, כהכנה להעלאת קבוצת חיילים נוספת כתגבורת לחיילים של המשחתת הראשונה. כמקביל הורתה באמצעות רמקול לחיילים להפסיק את האש, ולמעפילים להפסיק בל התנגדות. דקות מספר אחרי שהנחתים מהמשחתת "היידון" עלו על "תיאודור הרצל" פסקה בה ההתנגדות והשתרר שקט.²²

ההתכתשות בין מעפילי "תיאודור הרצל" לנחתים הבריטים מול חוף תל-אביב, עד שאלה הבריעו והשתלטו על אונייתם נמשכה בשעה וחצי. כשנדמו היריות והגז התחיל להתנדף, הובדרו התוצאות הקטלניות: שני מעפילים צעירים בני 24, אהרון דוב מצ'כיה ופנחס וייס מהונגריה נהרגו במקום, ועוד עשרים וארבעה נפצעו. אחד מהם, מנחם סמט מסלובקיה, נפצע אנושות ונפטר כעבור ימים אחדים בבית-החולים. כמה מהנחתים נפצעו קל, בעיקר משברי זכוכית ואחד נפצע באורח רציני יותר ופונה לאחת המשחתות.²³

עם תום הקרב החלו מיד לטפל בפצועים הרבים באוניה. תחילה דרשו המעפילים מחיילי הצי שיביאו להם רופא יהודי לטפל בפצועיהם. לאחר הסבר ניאותו לקבל רופא של הצי ששכנע אותם שהוא בא רק כדי לעזור להם. משלב זה ואילך היה יחסם של חיילי הצי למעפילים הוגן ואדיב ביותר. הם חבשו את הפצועים, והביאו מים למעפילים הצמאים. אחרי שהרופא הצבאי בדק את הפצועים בא כדברים עם רופא המעפילים והחליטו לא להשתהות ולהביא את המעפילים הפצועים קשה במהירות האפשרית לבית-חולים בחוף.²⁴

מלבד בעיית הטיפול בפצועים הרבים עמדו הבריטים בפני בעיה נוספת. המעפילים חיבלו במנועי האוניה וההגה שלה נמחץ ולכן ייאלצו לגרור אותה בל הדרך מתל-אביב לחיפה. בין בה ובה הגיעו למקום שתי משחתות נוספות, "פובה" ("Phoebe") ועליה אדמירל-משנה, מפקד בוח המשחתות בזירה, ר' צ'ריטי. אחרי התייעצות מפקדים הוברד כי גרירת האוניה תארך זמן רב, והם החליטו להעביר את הפצועים קשה לאחת המשחתות שתביאם במהירות האפשרית לבית-חולים בחיפה. ואכן, עוד לפנות בוקר הועברו מ"תיאודור הרצל" למשחתת "צ'ריטי" 16 מהפצועים קשה, והיא הפליגה עמם לחיפה. שני החללים ושאר הפצועים הושארו באוניה שנגררה באיטיות על-ידי המשחתת "סט. בריידס ביי" והגיעה

לחיפה רק בבוקר של ה-15 באפריל, למעלה מיממה אחרי שנלכדה.²⁵ העוקב אחרי המכרקים שהוחלפו אותו לילה בין המשחתות למפקדה הממונה עליהם בחוף והדיווחים המפורטים שנכתבו לאחר מכן על-ידי מפקדי המשחתות שלכדו את "תיאודור הרצל", מגלה מבובה מסוימת בקרב קציני הצי נוכח ריבוי הנפגעים והאבדות בקרב המעפילים: הדבר מסביר אולי מדוע בהודעה הרשמית הראשונה על לכידת האוניה העלימו את פרטי הנפגעים בה. עם הגיע הפצועים לחוף הם דואיינו על-ידי עיתונאים, והשלטונות החלו מיד להיערך למערכת הסברה בפני התקפה עליהם בעיתונות הבינלאומית. בדוחות הפנימיים של המפקדים מכל הרמות ניכרת כבידור הלוואליות כלפי מטה, ומתן גיבוי לחיילים ולקצינים הזוטרים שירו במעפילים. מפקדיהם הצדיקו אותם והסבירו את הנסיכות הקשות בהם פעלו: "קשה לבקר את הקצינים על שפתחו באש נוכח התנגדות נמרצת של המון המעפילים שהמטירו עליהם בקווקים שבורים בצורה מרושעת", כתב מפקד המשחתת "היידון". עם זאת הצביע על הסכנה הנשקפת בעתיד והקשיים הכרוכים בפעולת השתלטות מסוג זה.²⁶

קציני הצי שהיו מעורבים בלכידתה של "תיאודור הרצל" הודו, כי ההשתלטות על אוניה זו היתה קשה וחדגה בממדיה לעומת פעולות דומות כאלה בעבר, וציינו את התנגדותם העיקשת של המעפילים. הם תהו כיצד אוניית מעפילים גדולה, שידעו עליה, הצליחה לחמוק מן המעקב אחריה, לחצות את קו הפטרולים של המשחתות ולהגיע סמוך לחוף תל-אביב בלי שיורטה בדרך. הדבר איהע לדעתם, מפני שלא היה סיור אווירי שיכול היה לזהות את האוניה מרחוק ולהתריע על בואה. כשהתגלתה בשעות הערב המאוחרות לא נותר כבר זמן רב כדי "לרכך" אותה, ובשל קרבתה לתל-אביב, חשש מפקד הצי שבחיפה בפני התפרצותה לחוף תל-אביב המאוכלס באוכלוסייה יהודית צפופה, והחליט לא להשתהות ולחקוף מיד את האוניה ולעצור אותה, מבלי לחכות עד שתגיע. למקום המשחתת המובילה שבסיור, כנהוג בפעולות כאלה. כתוצאה מכך הובנס לפעולה רק חלק מצוות ההשתלטות ובאופן פתאומי החיילים היו מתוחים ונאלצו ללכוד את האוניה ולהשתלט עליה נוכח התנגדותם הנמרצת והממושכת של מעפילים מתוסכלים שארץ היעד שלהם נראתה להם כמעט בהישג יד.²⁷

הכרמל בחיפה, וכוחות צבא ומשטרה הועמדו במצב הכן להגיב לכל תקרית נוספת.

במוסדות הישוב גרמה התקרית של "תיאודור הרצל" וקורבנותיה לדאגה רבה והיו חששות מפני הישנותה באוניות המעפילים הבאות.²⁹ בלקח ההתנגדות ב"תיאודור הרצל" נטה המוסד לעלייה כ' לנקוט מדיניות זהירה יותר לגבי ההתנגדות באוניות המעפילים, אך בשום אופן לא הסתלק ממנה. לא יעברו ימים רבים מאז הקרב ב"תיאודור הרצל", והפרשה תחזור על עצמה בעוצמה רבה פי כמה באוניה "יציאת אירופה תש"ז".

בדוחות הפנימיים שלהם הצביעו הבריטים לא אחת כי התנגדות המעפילים באוניות היא בעיקרה כלפי חוץ, שמלכה אותה מיעוט קיצוני, בעוד הרוב איננו רוצה בה. במקרה של "תיאודור הרצל" לפחות, הם לא יכלו להעלות טענה כזאת על-פי ממצאיהם הם.

על-פי דו"ח מודיעיני פנימי בריטי, המבוסס על מכתבים שכתבו אנשים מ"תיאודור הרצל" לקרוביהם בארץ, בעודם עוגנים בנמל חיפה ומחכים לגידוש, ונבדקו על-ידי יחידת ביטחון השדה, יכלו לעמוד על המוטיבציה האמיתית של מאבקם.

כותבת אתת המעפילות באוניה לאמה בת-לאביב:

גילינו התנגדות ויש לנו שלושה הרוגים וששה עשר פצועים. פשוט לא רצינו להיכנע להם בכבשים... עכשיו אנחנו עוגנים בחיפה והלב שותת דם לראות את הארץ מנגד מבלי אפשרות לבוא אליה, כמו משה בהר נבו.

ומעפיל אחר כותב:

עכשיו אנחנו בחיפה. שניים מחברינו נפלו במאבק עם הבריטים. זו לא אוניה ראשונה ולבטח לא תהיה האחרונה. יהודים ימשיכו לעלות.²⁸

תגובת הישוב להשתלטות הברוטלית של החיילים הבריטים על האוניה "תיאודור הרצל", לא הרגה מבחינה חיצונית לפחות, משגרת הימים ההם ולא היתה שונה מאשר באוניות אחרות, להוציא במקרה זה את אירגון ההלוויה ההפגנתית לחללי האוניה שתושבי חיפה היהודים נקראו להשתתף בה בהמוניהם ושעברה ללא תקריות. את התגובה המאופקת הזאת ניתן אולי להסביר באווירה המתוחה ששררה באותם ימים בישוב. פרשת לבידתה של "תיאודור הרצל" התרחשה בסמיכות להוצאתם להורג של ארבעת אנשי האצ"ל: דב גרונר, יחיאל דרזנר, אליעזר קשני ומרדכי אלקחי בכלא עבו, מה שהוסיף למתיחות. השלטונות הבריטיים שחששו לתגובה יהודית לשני האירועים הללו, נקטו אמצעי ביטחון חמורים, והכריזו על עוצר בת-לאביב, ירושלים והדר

500407

נחום בוגנר

אי הגירוש

מחנות המעפילים בקפריסין 1946-1948

1991

העמותה לחקר מערכות ההעפלה ע"ש שאול אביגור
אוניברסיטת תל אביב.
עם עובד

אוניברסיטת תל אביב
הפרויקט הבינאוניברסיטאי לחקר מערכות ההעפלה
ע"ש שאול אביגור